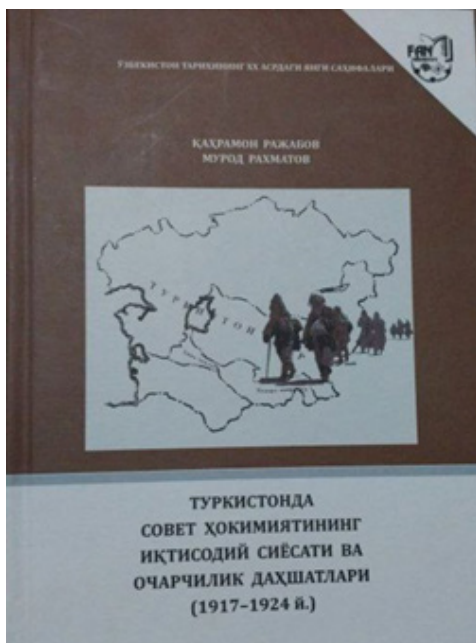

ТУРКИСТОНДАГИ ОЧАРЧИЛИК ДАХШАТЛАРИ ҲАҚИДА ҲАҚҚОНИЙ КИТОБ

Пардаев Асрор,

Қарши давлат университети доценти,
тарих фанлари номзоди

<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.04.2.003>

Қаҳрамон Ражабов, Мурод Раҳматов. Туркистонда совет ҳокимиятининг иқтисодий сиёсати ва очарчилик дахшатлари (1917й-1924.). Масъул муҳаррир: Равшан Абдуллаев. - Тошкент: “Фан”, 2022. - 270 бет.

2023 йил 22 феврал куни Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Тарих институти, Турон кутубхонаси ва Абдулла Қодирий ижод мактаби ҳамкорликда Тарих институти бош илмий ходими, профессор Қаҳрамон Ражабовнинг 2022 йил “Фан” нашриётида чоп этилган китоблари тақдими бўлиб ўтди. Дикқатимни тортган китоблардан бири “Туркистонда совет ҳокимиятининг иқтисодий сиёсати ва очарчилик дахшатлари (1917й-1924.)” номли монография бўлди.

Муаллифлар монографияни ёритишда ўша даврда эълон қилинган ҳужжатлар ва материаллар тўпламлари, архив ҳужжатлари ва материаллари, даврий матбуот материаллари, статистик ва демографик маълумотлар, хотиралар ва эсдаликлар, совет давлати ва коммунистик партия раҳбарларининг турли нутқ, маъруза ва мақолалари ва дала материаллари (оғзаки тарих маълумотлари) асосида ёритишган. Жумладан, Туркистон АССР Марказий Ижроия Қўмитаси 17-фондида келтирилган маълумотга кўра 1917-1918 йиллардаги очарчилик Фарғона вилояти хўжалигининг вайрон бўлишига кучли таъсир кўрсатди. Фақат Қўқон ва Марғилон уездларида очарчилик оқибатида 1917-1923 йилларда ярим млн. одам ўлганлиги тўғрисидаги маълумот ўлкада очарчиликнинг нақадар дахшатли кечганлигини билиш мумкин.

Туркистонда совет ҳокимияти юритган нотўғри иқтисодий сиёсат ва большевикларнинг давлат бошқаруви архив ҳужжатлари ҳамда бошқа тарихий манбалар асосида ёритилган мазкур монография “Туркистон ўлкасида иқтисодий вазиятнинг кескинлашуви ва очарчиликнинг вужудга келиш сабаблари”, “Туркистонда совет ҳокимиятининг иқтисодий соҳадаги сиёсати (1917 – 1924 й.)”, “Туркистон АССРда большевикларнинг озиқ-овқат сиёсати ва очарчилик муаммоси” ва “Туркистонда озиқ –овқат муаммосининг ҳал қилиниши ва очарчиликнинг тугатилиши” деб номланган тўртта боб ва 12 та парграфдан иборат.

Монографиянинг биринчи бобида биринчи жаҳон уруши натижасида бутун Россия империяси худудида бўлгани сингари Туркистон ўлкасида ҳам иқтисодиёт издан чиққанлиги, аҳоли турмуши қийинлашиб, қимматчилик бошланган. Фронтдаги ҳарбий ҳаракатлар ва 1916 йилдаги Ўрта Осиё кўзғолони натижасида Россия марказидан Туркистонга ғалла ва бошқа озиқ-овқат маҳсулотларини ташиб келтириш кескин камайиб, кейинчалик бутунлай тўхтаб қолган. Бунинг устига

1917 йил ва кейинги йилларда қурғоқчилик юз бериб, бошқа табиий офатлар ҳам вазиятни баттар қийинлаштирган. 1916 йилдан бошлаб Туркистон ўлкасининг Еттисув областида очарчилик бошланганлигини далиллар билан моҳирона кўрсата олган.

Иккинчи бобда большевиклар озиқ-овқат сиёсатининг назарий асослари ҳақида, “ҳарбий коммунизм” сиёсатининг назарияси ва амалиёти, янги иқтисодий сиёсат (НЭП) ва инқироздан чиқиш учун аралаш иқтисодиётнинг шаклланиши, Туркистон АССРда ер-сув ислоҳотининг амалга оширилиши, большевиклар диктатураси шароитида озиқ-овқат сиёсати янги ҳокимият талабларига биноан ўтказилиши натижасида Туркистон ўлкасида ҳам очарчилик юз беришига олиб келганлиги, 1918 йил 20 ноябрда Туркистон АССРда Очарчиликка қарши кураш Марказий комиссияси тузилиши каби масалалар кенг таҳлил қилинган.

Китобда очарчиликнинг бошланиши билан ўн минглаб ва юз минглаб туркистонликлар, асосан, маҳаллий туб аҳоли вакиллари унга гирифтор бўлди. Очарчилик натижасида туб аҳоли вакиллари, хусусан, ўзбеклар ва қозоқлар қирилиб кетишди. Фарғона областида 1917 – 1923 йилларда очарчилик ва турли эпидемиялар натижасида 1 млн ва ҳатто ундан ортиқ киши ҳалок бўлди. Бу аҳолининг асосий қисми ўзбеклар эди. Бундан ташқари асосан кўчманчи аҳоли (қозоқлар ва қирғизлар) яшайдиган Еттисув области ва Сирдарё областининг айрим уездларида ва Қозоғистон АССРда ҳам очлик натижасида тахминан 1 млн киши ҳалок бўлди. 1917 йилда Туркистонда бошланган очарчилик натижасида ўлка аҳолиси $\frac{1}{4}$ қисмга камайди, иқтисодиёт издан чиқди, халқ хўжалиги вайрон бўлганлиги билан боғлиқ масалалар кенг таҳлил қилинган.

Китобнинг учинчи бобида Туркистон ўлкасида очарчиликнинг бошланиши, Фарғона областида 1917–1923 йилларда бўлган очарчилик ва унинг кучайиши, Самарқанд областида очарчиликнинг пайдо бўлиши ва унинг оқибатларитарихий манбалар асосида таҳлил қилинган. Жумладан, большевиклар томонидан ташкил қилинган янги ҳукумат (Туркистон ўлка Халқ Комиссарлари Совети) очарчиликнинг олдини олиш чораларига дастлаб қатъий ҳаракат қилмади. Маҳаллий коммунистлар, энг аввало Туркистон ўлка Мусулмонлари бюросининг раиси Турор Рисқулов ташаббуси билан очарчиликка қарши жиддий равишда курашга киришилди. Турли хайрия жамиятлари бадавлат одамлардан маблағ тўплаб оч қолганларни иссиқ овқат, кийим-бош ва пойафзал билан таъминлади. Бироқ улар асосий эътиборни кўпинча шаҳарларда яшайдиган европалик аҳоли, шунингдек, большевиклар, совет амалдорлари ва қизил аскарларнинг оилаларига қаратдилар. Маҳаллий аҳоли, хусусан, деҳқонлар ва чорвадорлар очлик натижасида қирилиб кетди. Очарчилик асосан ўтроқ аҳоли яшайдиган Фарғона области ва Самарқанд областидан ташқари чорвадорлар истиқомат қиладиган Сирдарё ва Еттисув областларини ҳам қамраб олди.

Тўртинчи бобда Очарчиликка қарши кураш Марказий комиссияси ва миллий раҳбар ходимлар фаолияти, Туркистон АССРда очарчиликнинг тугатилиши ва унинг асоратлари, 1918 йил ноябрда Турор Рисқулов раислигида ташкил қилинган “Очарчиликка қарши кураш Марказий комиссияси” Туркистонда очарчиликдан қирилиб кетаётган юз минглаб кишиларнинг ҳаётини сақлаб қолишди. Комиссиянинг Туркистон АССР областларидаги маҳаллий бўлимлари томонидан Тошкент шаҳридан ташқари Фарғона, Самарқанд, Еттисув, Сирдарё областларида

катта ташкилотчилик ишлари олиб борганлиги, очликка дучор бўлган аҳолини озиқ-овқат, кийим-кечак ва пойафзал билан таъминлашдаги хизмати тарихий манбалар ва архив ҳужжатлари асосида илк марта ўрганилган ва асослаб берилган.

Хулоса қилиб айтганда, Туркистон ўлкасида бошланган очарчиликасосан ўтроқ аҳоли яшайдиган Фарғона ва Самарқанд областларидан ташқари чорвадорлар истиқомат қиладиган Етгисув ва Сирдарё областлари аҳолиси катта жабр кўрди, натижа Фарғона областида 1 млн киши, Самарқанд областида 200 000 киши очликдан ўлган. Лекин, 1917 – 1920 йилларда Бухоро амирлиги ва Хива хонлиги, 1920 – 1924 йилларда Бухоро ва Хоразм Халқ Совет Республикалари ҳудудида очарчилик ҳолатлари деярли кузатилмаган.

Ўйлаймизки, китобни ўқиган ҳар қандай китобхон совет ҳоқимиятининг Туркистонда 1917-1924 йилларда олиб борган нотўғри иқтисодий сиёсати, очарчиликни сунъий равишда келтириб чиқарганлиги, натижада миллионлаб ўтроқ аҳолининг қирилиб кетишига сабабчи бўлганлиги ҳақида янги хулосаларга эга бўлади. Китобни қайта нашр қилиб, илмий жамоатчилик ва халқимизга тақдим этилса, жуда фойдали бўлар эди.